

**МАКРОИКОНОМИЧЕСКАТА СРЕДА И РАЗВИТИЕТО
НА ТЪРГОВИЯТА В БЪЛГАРИЯ В ГОДИНИТЕ НА ПРЕХОД**

Проф. д-р ик. н. Николинка Сълова

**Рецензенти: проф. д-р ик. н. Димитър Радилев
доц. д-р Виолета Димитрова**

Предговор

Търговията е важен сектор на икономиката и на обслужващата сфера, и от нейното състояние, развитие, качествено и ефективно функциониране зависи в голяма степен както цялостният възпроизводствен процес, така и особено потреблението и благосъстоянието на населението. Мащабите на търговската дейност непрекъснато нарастват поради увеличаване обема и асортимента на производството, поради въвлечането на нови продукти на пазара от производствената сфера, също поради повишаване изискванията на потреблението и на потребителите. Нарастващата търговска дейност поставя нови проблеми и предизвикателства, изисква нови и по-съвършени форми и формати, заангажира все повече материални и трудови ресурси, развива се в условията на засилваща се концентрация и конкуренция, глобални и регионални рискове и нови информационни технологии.

Управлението на търговската дейност в съвременните динамични условия на глобализация и регионализация е сложно, трудно и с висок риск. Необходимо е добро познаване на проблемите, промените, факторите и предизвикателствата цялостно в икономиката и в обществото, а също и в търговията. Това изисква и това е нашата теза – състоянието, промените, основните проблеми и предизвикателства в макросредата и в търговията да се

изследват, да се разкриват тенденции, да се предлагат новости и решения за основни страни от дейността.

Цел на студията е, в светлината на теорията, да се изследва развитието на макроикономическата среда и на търговията в България в годините на преход към пазарна икономика – макросредата, развитието на ресурсите и на основните резултати, да се разкрият състоянието и основните проблеми и предизвикателства.

Предмет на изследването е цялостното развитие и основните проблеми и предизвикателства на макроикономическата среда и на търговията в България.

Обект на изследването е макроикономиката и търговията в България.

Периодът на изследването е след 1989 г. до 2013 г. или от 10 до 25 години, като за някои изследвания периодът е по-голям.

Използвани са теоретични обобщения, анализ и синтез, статистически методи.

Разкриват се особеностите на макросредата у нас в годините на преход, за периода 1989 – 2013 г., или за последните около 25 години – състоянието и развитието основно на икономическите и демографските фактори, но и на някои други фактори. В България, в сравнение с останалите страни от Централна и Източна Европа в преход, преходът към пазарна икономика е по-бавен, упадъкът в икономиката – по-голям, по-голямо е снижението в реалните доходи и потреблението на населението, по-неблагоприятна е цялостно макросредата от недоброто управление на сменящите се правителства и голямото политическо прогивопоставяне в обществото. През годините на преход към пазарна икономика, особено през първото десетилетие, намаляват, по съпоставими цени, брутният вътрешен продукт, производството, доходите, потреблението, спестяванията, жизненият стандарт на населението, създава се несигурна икономическа среда, развива се голяма инфлация и безработица, населението намалява с над 1,5 млн. души и средно застарява. След въвеждането на валутния борд от 1.VII.1997 г. инфлацията е овладяна и се осигурява финансова стабилизация и известно нарастване в икономиката, но все още някои основни икономически резултати са по-ниски от 1988–1989 г., т.е. преди началото на прехода към пазарна икономика.

Изследва се развитието на търговията в годините на преход. Осъществява се бурно развитие на търговията, благодарение на приватизацията, реституцията и частната предприемаческа инициатива. Увеличава се бързо и с високи темпове преди всичко броят на търговците и на търговските обекти, а също на заетите лица в търговията. Търговията се превръща преобладаващо в частна (97 % от броя на обектите за търговия на дребно). Неблагоприятно е издребняването на търговската мрежа, но досегашното, преди всичко количествено увеличение на обектите, вече преминава в качествено усъвършенстване, включително и уедряване. Има и други положителни страни в развитието на търговията, които конкуренцията и силните икономически интереси осигуряват – подобряване на външния и вътрешния вид на обектите, засилена реклама, по-добро формиране и управление на стоковия асортимент, по-висока култура на търговското обслужване.

Това изследване може да се използва от изследователи, студенти и специалисти, които използват, анализират, изучават, управляват и се интересуват от проблемите на макроикономическата среда и на търговията в България.

м. Ноември 2014 г.

Глава I. Макроикономическата среда в България за развитието на търговията

1. Развитие на brutния вътрешен продукт

Макроикономическата среда се формира главно от следните предпоставки и фактори:

1. Развитие на brutния вътрешен продукт (БВП) – общо, по сектори и на 1 лице от населението.
2. Развитие на инвестициите.
3. Потребление и доходи на населението.
4. Други фактори на макросредата – особено развитие на вноса, износа и на населението.

Макросредата в България формира обстановката, общите условия и особености, при които се осъществява дейността и се формират тенденциите в развитието на търговията. Основно значение има икономическата среда, но

също и демографската, политическата, правната, осигурената сигурност, стабилност и устойчивост, а също влиянието на други фактори – териториално-географски, исторически, културни, природно-климатични и др. Благоприятната макрообкръжаваща среда стимулира икономически растеж, растеж на инвестициите и потреблението, повишено търсене, увеличение на производството, предлагането и реализацията, сравнителна стабилност и сигурност.

Развитието на търговията е свързано и се предопределя от общото икономическо развитие на страната и главно от развитието на brutния вътрешен продукт – общо и на 1 лице от населението, използването на brutния вътрешен продукт и повишаване доходите на населението, развитието на инвестициите – общо и в т.ч. в търговията, и вследствие на това – развитието на дълготрайните материални активи и особено увеличението на броя на обектите за продажби на дребно, а също на заетите лица в търговията. Следствие на общото икономическо развитие и развитието на ресурсите на търговията, а също на населението и на неговите доходи и разходи е развитието на оборота на търговията – общо и по структура.

Brutният вътрешен продукт – като обем и темпове на повишаване се приема като най-важен показател за икономическото развитие на дадена страна. Той включва всички произведени или добити продукти през годината и като обем, и като темпове на изменение, общо и на 1 лице от населението показва доколко успешно е икономическото развитие и доколко са добри възможностите за увеличение на потреблението и на инвестициите, които са негови съставни части. В него се включва и външнотърговското салдо (износ минус внос) и някои корективи.

Периодът след 1989 г., или вече 23–24 години (1989–2013 г.), се характеризира основно с преход от командно-административна към пазарна система на управление на икономиката в България. Този преход се характеризира до 1997 г. със силен спад в икономическото развитие, разруха основно в селското стопанство и индустрията, голяма инфлация, снижение на реалните доходи и на потреблението на населението, значителна безработица, несигурност, престъпност и корупция. Същевременно, преходът се характеризира с немалък външен и вътрешен дълг на страната, приватизация на държавна и общинска собственост, развитие на частната собственост, предприемачеството и конкуренцията, ново

законодателство, формирането на финансовата система и свободния пазар, развитие на гражданското общество.

В България, в сравнение с останалите бивши социалистически страни от Централна и Източна Европа, преходът е по-бавен, упадъкът в икономиката – по-голям, по-голямо е и снижението в реалните доходи и потреблението на населението, по-неблагоприятна е цялостно макросредата от недоброто управление на сменящите се правителства и голямото политическо противопоставяне в обществото.

За овладяване на голямата инфлация, за осигуряване на известна стабилност на прехода и финансово подпомагане на страната ни от международните финансови институции, у нас е въведен паричен съвет (валутен борд) от 1.VII.1997 г., като българският лев се обвързва с германската марка, а по-късно с еврото. Това стабилизира бюджета и паричното обращение, овладяна е голямата инфлация, валутният курс на лева към германската марка и после към еврото остава постоянен, а към долара и другите валути, валутният курс на лева се колебае в зависимост от колебанията на германската марка и после на еврото.

Валутният борд към края на 2013 г. действа вече над 16 години в България. След неговото въвеждане и действие веднага се появяват признаци на известно стабилизиране на икономиката, преустановява се връщането назад и падането надолу, и се отбелязва слаб растеж на брутният вътрешен продукт през периода 1998–1999 г., който през периода 2000–2008 г. достига 5–6% и малко над 6%, но през 2009 г. пада с минус 5,5% и след това е около 0,4 до 1,8% растеж в резултат на световната финансова и икономическа криза (вж. табл.1).

За първото десетилетие на прехода (1990–2000 г.) БВП по съпоставими цени от 1990 г. всъщност няма увеличение, а намаление с около 24% и през 2000 г. той представлява 75,6% от размера през 1990 г.¹

Достигнатият растеж през периода 1998–2008 г. на брутният вътрешен продукт от 2–3% до 5–6,5% е успех, но недостатъчен. Темповете на растеж следва да бъдат над 7–10%, за да може да се връщат дълговете и да се осигурява икономически растеж и повишаване жизненото равнище на населението.

¹ **Сълова, Н.** Макросредата и развитието на търговията в България. // Годишник на ИУ, том 72, Варна, 2000, с. 1–40.

Брутен вътрешен продукт в България²

Година	БВП общо		БВП на човек от населението			
	В млрд. лв. по тек. цени	Индекси към предишна година по съп. цени	В щатски долари ³ по цени за съотв. год.	Индекси		
				Базисни	Към предишна година	При ЕС = 100
1988	38,3					
1989			2454	100		
1990	45,4		1922	78,3	78,3	
1991	138,4	88,3	943	38,4	49,1	
1992	202,8	92,5	1098	44,7	116,4	
1993	298,9	97,3	1276	52,0	116,2	
1994	525,6	98,6	1147	46,7	89,9	
1995	880,3	102,9	1559	63,5	135,9	
1996	1748,7	89,9	1189	48,5	76,3	
1997	17055,2	93,1	1224	49,9	102,9	
1998	21577,0	103,5	1484	60,5	121,2	
1999 ⁴	22,8	102,4	1510	61,5	101,8	24
2000	26,8	105,4	1542	62,8	102,1	24
2001	29,7	104,1	1718	70,0	111,4	26
2002	32,4	104,9	1983	80,8	115,4	26
2003	34,3	105,0	2554	104,1	128,8	31
2004	39,8	106,7	3168	129,1	124,0	31,8
2005	45,5	106,7	3513	143,2	110,9	33
2006	51,8	106,5	4111	167,5	117,0	34
2007	60,2	106,4	5162	210,4	125,6	35
2008	69,3	106,2	6800	277,1	131,7	44
2009	68,3	94,5	6408	261,1	94,2	44
2010	70,5	100,4	6332	258,0	98,8	44
2011	75,3	101,8	7287	296,9	115,1	46
2012	78,1	103,6	7018	286,0	96,3	47
2013	78,1	100,0	7291	297,1	103,9	.

² Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 121–123; 297; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с. 137–139; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 211; 276; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 207–208; 270; Статистически справочник. София: НСИ, 2004, с. 210–211; 302; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 185–187; 278; Статистически справочник. София: НСИ, 1999, с. 202–203; Статистически справочник. София: НСИ, 1998, с. 170–171; 221; Статистически годишник. София: НСИ, 2013, с. 147. Правят се корекции от НСИ за минали години.

³ По цени и курс на долара за съответната година.

⁴ От 1999 г. – деноминация 1 000 лв. = 1 лв.

Колебания показват и данните за БВП на човек от населението, като сравнително трайно се повишават резултатите след въвеждането на валутния борд. Същевременно, БВП на човек от населението в щатски долари след 1989 г. спада рязко и през 1991 г. е едва 38% от равнището през 1989 г., като едва през 2003 г., или след 13–14 г., достига равнището от 1989 г. От 2003 до 2008 г., или 5 години, има растеж и после отново спад в резултат на финансово-икономическата криза. При това населението на страната непрекъснато намалява, поради което БВП на човек от населението нараства по-бързо от общия му обем.

Има известно догонващо развитие у нас на БВП на човек от населението, в сравнение със средното за Европейския съюз, но засега е доста бавно. БВП на 1 лице у нас за 2012 г. достига 47% от БВП на 1 лице за ЕС, което е малко, но през 2000 г. е едва 24% от него. След 2008 г. има намаление и задържане в растежа на БВП, което влияе неблагоприятно както върху доходите и потреблението на населението, така и върху инвестициите. С тези сравнително бавни темпове на догонване са ни необходими още 40–50 години, за да достигнем средното равнище за ЕС, при това редица страни са значително над него (за 2012 г. Люксембург е 263%, Холандия – 128%, Австрия – 130%, Ирландия – 129% и др.). Само България и Румъния са под 50% от средното за ЕС, а от по-старите членки на ЕС с лоши резултати са Гърция – 75% и Португалия – 67%.

Следователно не може още 40–50 години да догонваме средното за ЕС. Необходими са основни промени в икономическата стратегия и политика у нас.

В произведения брутен вътрешен продукт нараства ролята на услугите и намалява участието на производството (вж. табл. 2).

От произведения брутен вътрешен продукт през 1990 г. 69% е осигурен от производството (селско и горско стопанство и индустрия), а 31% от услугите (търговия, транспорт, финансова сфера и др.). През 2000 г. относителният дял на производството спада на 42%, а на услугите се повишава на 58%, а през 2013 г. дялът на производството е 36%, а дялът на услугите вече е близо 64%, включително и поради включването (след 1990 г.) на условна рента от жилищната собственост на гражданите. Нараства чувствително и

участието на търговията в БВП. При това през тези години на преход собствеността става основно частна и частният сектор има вече преобладаващо участие и най-голямо значение в икономиката.

Таблица 2

**Структура в % на brutната добавена стойност
по икономически сектори в България⁵**

Години	Селско и горско стопанство	Индустрия	Услуги	
			Общо	В т.ч. търговия
1990	18,0	51,0	31,0	.
1992	12,5	40,0	47,5	9,3
2000	14,5	27,8	57,7	9,6
2005	9,4	29,4	61,2	8,6
2010	4,9	29,5	65,6	21,0 ⁶
2012	6,3	30,4	63,3	20,1 ⁷
2013	5,4	30,8	63,8	19,5 ⁷

Това силно намаление на обема и относителния дял на произвежданата продукция е по комплекс от причини – недобро управление, ликвидиране чрез държавата и разграбване на селско-стопанските кооперации, загубване на старите външни пазари, основно в страните на бившия Съветски съюз поради политическо противопоставяне, декапитализация, ограбване и неизгодна приватизация на промишлените предприятия, намалено вътрешно потребление.

Появява се и нараства безработицата. Към м. Декември 2000 г. безработните у нас са 682 792, което е 17,9% от общия брой на зетите и безработните, а към м. декември 2013 г. са 436 300, което е 12,9%, но заедно с обезкуражените са около 20%. В същото време много млади хора емигрират и работят в чужбина, като изпращат в България голяма част от доходите си

⁵ Изчислено по: Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 122–123; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 189, Статистически справочник. София: НСИ, 2003, с. 121.

⁶ Заедно с хотелиерство, ресторантьорство и транспорт.

⁷ Заедно с хотелиерство, ресторантьорство и транспорт.

във валута. В България през 2013 г. коефициентът на заетост за лицата от 20 до 64 навършени години е 63,5%, което е доста ниско (в Германия – 72,1%, Австрия – 75,5%, Дания – 75,6%, Великобритания – 74,9% и др.)⁸.

2. Развитие на инвестициите

За успешно развитие на страната са необходими инвестиции както в производствената, така и в непроизводствената сфера. При нормално икономическо развитие около 70% от БВП се използва за потребление и около 30% за инвестиции (брuto капиталoобразуване).

От данните в табл. 3 се вижда структурата на крайното използване на БВП у нас през целия период на прехода (1989–2013 г.) досега. Бруто капиталoобразуването (което е основно инвестиции в основен капитал) се колебае в много голяма степен по години. През 1989 г., т.е. преди прехода, е 33% от БВП, достига през 1996 г. най-ниското си равнище от 8,4% от БВП, след което постепенно се повишава и се движи между 20–30%, като достига максимум през 2008 г. – 37,5% от БВП, но през следващите години на криза спада до 21–24%. Следва да се отбележи, че през периода 2005–2008 г., когато се повишава значително дялът на бруто капиталoобразуването в БВП, то нараства много отрицателното външнотърговско салдо – от минус 16,2% през 2005 г. до минус 20,5% през 2008 г., т.е. вносът превишава с много износа, трупат се дългове и от тях се насочват средства и за потребление, и за инвестиции.

⁸ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 51; 278–279; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 41; 51; 280.

Структура в % на крайното използване на БВП в България⁹

Показатели	1989	1996	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
БВП	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1. Крайно потребление	70,7	88,5	87,1	88,2	83,0	79,4	79,0	78,1	79,9	81,3
2. Бруто капиталообразуване	33,1	8,4	18,3	28,0	37,5	29,7	22,9	21,9	23,8	21,1
а) На основен капитал	26,1	13,6	15,7	24,2	33,6	28,9	22,8	21,5	21,4	20,7
б) Физ. изм. на запасите	7,0	-5,2	2,6	3,8	3,9	0,5	0,1	0,4	2,4	0,4
3. Външнотърговско салдо (износ минус внос)	-3,8	3,1	-5,4	-16,2	-20,5	-8,8	-1,9	0	-3,7	-3,0

През 2009–2013 г. намалява много отрицателното външнотърговско салдо, което в нормални условия е добре, защото намалява трупането на външнотърговски дългове, но това се отразява отрицателно на крайното потребление и най-вече на бруто капиталообразуването в основен капитал.

Наложително е да нарасне износът и да се осигурява положително салдо между износа и вноса на стоки и услуги. Това е основа за по-високи темпове на растеж, което следва да се подпомогне и от по-бързото развитие на вътрешното потребление. Наложително е да нарасне дялът на натрупването, но крайното потребление е много ниско и не може да се задържи така. В същото време натрупването абсолютно и относително трябва да нарасне, особено капиталните вложения в основен капитал. Преди въвеждането на валутния борд, когато БВП непрекъснато и значително спада, потреблението абсолютно спада под 50%, в сравнение с 1989 г., но в БВП относително нараства. При това положение не може да нарасне брутното капиталообразуване, защото от малкото производство следва да се осигури крайно ниското потребление, кое-

⁹ Изчислено по: Статистически справочник, София: НСИ, 2014, с. 126; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 127; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с. 143; Статистически справочник. София: НСИ, 2010, с. 127; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 217; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 218; Статистически справочник. София: НСИ, 1998, с. 179.

то макар и абсолютно да е много ниско, то относителният му дял се повишава до близо 90% от БВП. Не може още да се свива потреблението, за да се инвестира. Наложителен е икономически растеж и то значителен, за да се повиши потреблението абсолютно, но относително да намалее в БВП, а да се увеличи и абсолютно, и относително бруто капиталобразуването, и то в основен капитал. Без това е невъзможно да се върви напред.

През първото десетилетие на прехода много трудно се насочват средства в реални инвестиции. Отрасъл „Строителство“ намалява обема на производството си и тя остава под една трета, в сравнение с обема към 1989 г. Няма друг отрасъл на икономиката у нас, който толкова да намалява дейността си.

Данните от таблица 4 показват, че инвестициите общо взето като сума нарастват, макар и с различни темпове. Строи се и се насочват инвестиции в ДМА, основно в частния сектор, и той от 2% от инвестициите през 1992 г. заема вече 62% през 2000 г. и над 80% през 2005 г., а относителният дял на инвестициите в общественния сектор спада за този период от 98% на 19%. Строи се основно в големите градове и в тях строителството нараства. В общия обем на инвестициите около 45-50 % са разходите за строително-монтажни работи, също 45-50 % са разходите за покупки на машини и съоръжения, а малък дял са разходите за земя, проучвателни, проектантски и други разходи.

Чуждестранните реални инвестиции (в нефинансови предприятия) са малки. През периода 1990–2000 г. ежегодно те са под 1 млн. щатски долара и основно се насочват в преработващата промишленост (39% от тях за 1997 г. и 57% за 1999 г.) и в отрасъл „Търговия“ (28% от тях за 1997 г. и 22% за 1999 г.). След приемането ни в ЕС от 2007 г. основно се разчита на фондовете на ЕС за инвестиции у нас и такива се получават и усвояват, но степента на усвояване е ниска и не са повече от ежегодните вноски на нашата страна в ЕС. Следователно чуждестранните инвестиции са малко, въпреки че се смятат, че с ниския плосък данък (10%) и с по-евтината работна сила у нас, страната ще бъде много привлекателна.

Таблица 4

Инвестиции в дълготрайни материални активи в България¹⁰

години	общо в млн. лв.	в т.ч. в %		от общо инвестиции в т.ч. в %	
		обществен сектор	частен сектор	разходи за СМР	Разходи за машини и съоръжения
1992	43626,5	98	2	47	.
1993	43547,3	77	23	54	.
1994	84207,7	61	39	44	45
1995	125875,6	56	44	40	50
1996	268207,4	61	39	41	52
1997	2363917,8	58	42	45	48
1998	3388146,5	51	49	40	52
1999	4600,9	49	51	40	52
2000	4733,9	38	62	44	49
2005	13262,5	19	81	38	47
2010	16218,3	.	.	47	37
2011	17913,9	.	.	49	39
2012	19091,5	.	.	44	43
2013	17597,3

През 2012 г. чуждестранните преки инвестиции са 1 478,3 млн. лв. при 1 314,6 млн. лв. за 2011 г. и основно са насочени в производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия, газообразни горива и вода – 36%, търговия – 29%, строителство – 21%, транспорт, складиране и съобщения – 17% и др., като при финансовото посредничество има намаление (с 150,7 млн. лв. в сравнение с 2011 г., когато са 288,2 млн. лв.)¹¹.

3. Потребление и доходи на населението

Изключително важен фактор на макросредата е потреблението на населението. Потреблението осигурява задоволяване на основните потребнос-

¹⁰ Изчислено по: Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 98; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 174–177; Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 178. Сумите за и след 1999 г. са деноминирани (1000:1).

¹¹ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 169.

ти и възпроизводството на населението и на работната сила и заедно с износа са основните стимули и предпоставки за развитие на производството и за нарастване на brutния вътрешен продукт.

Данните от таблица 5 показват годишното потребление на някои основни хранителни продукти на човек от населението в България.

Таблица 5

**Годишно потребление на някои хранителни продукти
на човек от населението в България¹²**

Продукти	1987	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2013 в % към 1987
1. Хляб и хлебни изделия (кг)	.	170,2	155,5	136,7	121,2	117,1	110,4	107	.
2. Месо и месни произведения (кг)	73,3	54,5	38,2	34,7	37,6	45,8	46,3	46,6	64
3. Рибa и рибни продукти (кг)	8,3	2,6	3,5	3,4	4,2	5,3	5,4	6,7	81
4. Растителни хранителни масла (л)	23,1	17,0	14,2	13,3	14,8	14,1	13,6	13,8	60
5. Мляко и млечни продукти (кг)	196,0	136,1	74,0	63,3	57,9	65,4	64,5	64,6	33
6. Яйца (бр.)	263,0	166,0	141,0	129,0	136,0	137,0	137,0	143	54
7. Захар, захарни и сладкарски изделия	35,7	16,7	14,5	14,6	15,9	16,0	15,0	15,6	44
8. Зеленчуци, зел. консерви, туршии	115,0	98,2	85,8	.	.	83,2	92,9	93,8	82
(кг), в т.ч. зеленчуци	.	61,1	59,0	58,4	59,9	69,1	70,4	73,1	.
9. Плодове и плодови консерви	110,0	74,2	68,6	.	.	58,9	57,6	61,0	55
(кг), в т.ч. плодове	.	32,2	47,2	35,2	36,2	43,5	46,0	50,3	.

¹² Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 112; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 75; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 88; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 107; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 107.

От данните в таблица 5 се вижда , че в началото на прехода за всички продукти има спад в потреблението на населението, който след това се изразява по-силно и продължава и досега. През 2013 г., в сравнение с 1987 г., или за 25 г. потреблението е снижено по всички продукти и през 2013 г. представлява средно между 40 и 80% от него. Или за над 20 г. не можем да достигнем потреблението на 1 лице от населението преди прехода. Най-силно е снижено потреблението на мляко и млечни продукти и през 2013 г. представлява 33% от потреблението през 1987 г.

Потреблението на 1 лице у нас през 2013 г. за редица продукти е пониско и от физиологичните норми на потребление, като например при млякото – нормата е 116 кг, при рибата – 10,8 кг, при яйцата – 180 броя, при зеленчуците – 84 кг, при плодовете – 109,2 кг и др. При това физиологичните норми формират в голяма степен рационалния и здравословен начин на хранене.

Потребените калории среднодневно на 1 лице у нас през 1980 г. са 3 593 и съответстват на потреблението в страните от Западна Европа и САЩ по обем (макар че са получени от по-неблагоприятна структура в храненето). През първото десетилетие на прехода потребените калории средно на ден на едно лице спадат и през 2000 г. са едва 2 404, което е недостатъчно за развитието на човека, като за някои категории от населението, те са още пониски и са под 2 000 (вж. табл. 6).

През първото десетилетие на прехода спадат много доходите и покупателната способност на населението. Само за периода 1995–2000 г. индексът на потребителните цени е 3447 (вж. табл. 7) и реалните доходи на населението през 1990–2000 г. намаляват със 73% (вж. табл. 8). Вижда се, че след въвеждането на валутния борд през 1997 г. голямата инфлация е овладяна и след 1997 г. реалните доходи започват слабо да нарастват.

Таблица 6

**Калорийно съдържание на потребените хранителни продукти
средно на лице по децилни групи в България¹³**

Децилни групи	1980	1990	1995	2000
Общо	3593	3554	2572	2404
I група	.	.	1877	1847
X група	.	.	3532	3089

Таблица 7

Средногодишни индекси на потребителските цени в България¹⁴

	1996	1997	1998	1999	2000
1995 г. = 100	221,6	2567,0	3046,4	3124,8	3447,1
Предшестващата година = 100	221,6	1158,4	118,7	102,6	110,3

Таблица 8

**Индекси на реалните доходи по години през първото десетилетие
на прехода 1990 – 2000 г. в България¹⁵**

години	индекс
1990	100,0
1991	51,6
1992	52,1
1993	44,8
1994	37,9
1995	34,6
1996	23,9
1997	20,7
1998	27,8
1999	28,4
2000	27,0

Както вече се посочи, дялт на крайното потребление в БВП (табл. 3) нараства до 2008 г., нараства в т.ч. и индивидуалното потребление, което се дъл-

¹³ Социални тенденции 2000. София: НСИ, 2002, с. 47.

¹⁴ Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 77.

¹⁵ Социални тенденции 2000. София: НСИ, 2002, с. 37.

жи до голяма степен на отрицателното външнотърговско салдо. Доходите на 1 лице от домакинствата нарастват по-бавно и изостават чувствително, на което влияе наличието в домакинствата на неработещи и пенсионери (вж. табл. 9).

Таблица 9

Доходи и разходи на 1 лице от домакинствата в България¹⁶

Показатели	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Доходи (лв.)	1664	2579	2851	3347	3748	3867	3812	3937	4541	5094
2. Разходи (лв.)	1450	2250	2580	3088	3521	3668	3481	3672	4293	4745
3. Потребителски и разходи в % от разходите, в т.ч. за храна в % от разходите	84,9%	86,3%	86,1%	85,1%	85,2%	85,7%	85,7%	84,0%	83,6%	83,3%
4. Влог (лв.)	34	66	95	107	133	167	78	46	65	75
5. Покупка на валута (лв.)	1	0	0	1	0	0	0	0	0	.
6. Изплатени дълг и даден заем (лв.)	32	87	108	123	124	166	125	132	170	205

Голям дял в разходите на човек от населението у нас заемат разходите за храна – от 33 до 44%, което е израз на голяма бедност. Влоговете на населението нарастват, но за влог се отделят между 2–3% от годишните доходи¹⁷. Основен източник на доход на домакинствата е работната заплата (50–53%), следвана от пенсиите (близо 30%), доходите от самостоятелна заетост (7–8%), предприемачески доход, от социалната сфера и др.

От изследването дотук се откроява проблемът, че икономическото развитие у нас чрез БВП е бавно и трябва да бъде по-ускорено, като по-ускорено нарастват доходите и потреблението на населението. Освен това, проблем е, че БВП на 1 лице у нас нараства доста по-бързо от доходите на 1

¹⁶ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 102–107; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 103–105; Статистически справочник. София: НСИ, 2010, с. 103–105; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 84–87; Статистически справочник. София: НСИ, 2004, с. 77–80; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 82–85; Статистически годишник. София: НСИ, 2012, с. 122; 127; 132.

¹⁷ Изчислено по табл. 9.

лице, което е свързано и с разпределението на продукта между труда и капитала, в полза на капитала, по което заслужава не само да се помисли, но да се предприемат действия, с оглед на промяна. Или има повишаване на производителността на труда чрез БВП на 1 лице, но няма съответно повишаване на доходите на 1 лице.

Данните от таблица 10 показват, че през периода 2009–2013 г. индексите на БВП на човек от населението в България, в сравнение със средното за ЕС-27 (28), е 44 до 47%, като в същото време индексите на разходите на БВП за крайно потребление на човек от населението у нас са по-ниски от средното за ЕС-27 (28) и са 42 до 45% и само за 2012 г. са 50%. Данните показват още, че преди приемането на България в ЕС през 2005 г. състоянието е било в полза на потреблението.

Таблица 10

България и ЕС-27 по БВП на 1 лице от населението¹⁸

Показатели	2005	2008	2009	2010	2011	2012
1. Индекси на физическия обем на реалния БВП на човек от населението в България към ЕС-27(28)=100	34	44	44	44	47	47
2. Индекси на физическия обем на разходите на БВП за крайно потребление на човек от населението в България към ЕС-27(28)=100	37,9	45	42	42	45	50

Спестяванията на населението, като абсолютен размер, се увеличават от 19 689,6 млн. лв. през 1990 г. на 2 419 199 млн. лв. през 1998 г., или 123 пъти, и на 3 580,1 млн. лв. (деноминирани) през 2000 г. и над 36 млрд. лв. през 2013 г., но те през 1990 г. представляват 52% от разполагаемия годишен доход на населението, а след това спадат на около 10% от него (вж. табл. 11).

¹⁸ Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 218–299; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 296–298; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с. 314–316; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 285–287.

Депозити на населението в България към 31.XII.¹⁹

Показатели	1990	1995	2000 деноми- нирани	2012	2013
1. Общо депозити на населението в млн. лв., в т.ч.	19689	384799	3580,1	33432	36408,1
- В левове (%)		77 %	37 %	55 %	55 %
- Във валута (%)		23 %	63 %	45 %	45 %

Това се дължи основно на инфлацията, но също и на използване на голяма част от предишните спестявания за лично потребление. След въвеждането през 1997 г. на валутния борд започва да се възвръща доверието на населението към банковата система и към българския лев. Депозитите на населението се увеличават. Влоговете на населението само от 1995 до 1997 г. намаляват с близо 80% (вж. табл. 12).

Социалното неравенство е чувствително. Разликата между доходите на най-бедните 20% от домакинствата у нас и доходите на най-богатите 20% от домакинствата е около 6–7 пъти, а е много повече при 10% от най-бедните и най-богатите домакинства²⁰, или поляризацията е голяма. При влошеното потребление, ниски доходи, безработица е застрашено здравето, трудоспособността и възпроизводството на населението, както и получаването на необходимото образование.

¹⁹ Изчислено по данни от: Статистически справочник. 2014 и 2013. София: НСИ, с. 139; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 97; Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 2008.

²⁰ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 157.

**Индекси на общата сума на влоговете на населението в България
(изчислени с индекс на потребителските цени при база 1995=100)
през първото десетилетие на прехода²¹**

Години	1995=100	Предходна година=100
1995	100	100
1996	40,4	40,4
1997	21,8	54,0
1998	23,3	106,8
1999	26,2	112,2
2000	29,0	110,8

Основен фактор и гаранция за повишаване на доходите и на потреблението на населението е икономическият растеж. Необходими са високи темпове на икономически растеж, за да се подобри потреблението, да се повиши жизненото равнище, да се осигури технологично обновление и реструктуриране на икономиката, да се връщат дълговете.

4. Други фактори на макросредата – особено развитие на вноса, износа и на населението

При формирането на brutния вътрешен продукт и при оценката на макроикономическата среда голямо значение и роля има външнотърговското салдо на страната (разликата между износ и внос). Ако външнотърговското салдо е положително, износът превишава вноса, а ако външнотърговското салдо е отрицателно, то вносът превишава износа. У нас като правило, с малки изключения, външнотърговското салдо през годините на преход е отрицателно (вж. табл. 3).

През 2012 г. износът на стоки е близо 50 млрд. лв., а вносът е близо 41 млрд. лв., като основно е от и за Европейския съюз, или разликата е голяма, но ако се вземат стоки и услуги заедно, то за 2012 г. износът е 51,6 млрд. лв., а вносът 54,5 млрд. лв. или разликата намалява, подобно е положението и през 2013 г.

²¹ Социални тенденции 2000. София: НСИ, 2002, с. 44.

Ние внасяме повече, отколкото изнасяме, при това основна част са потребителски, а не инвестиционни стоки. Това повишава и подобрява личното потребление, което е важно, но в същото време не допринася за повишаване на бруто капиталобразуването, за високо технологични инвестиции, с оглед ускоряване на икономическото развитие и растеж. Освен това, като внасяме повече, отколкото изнасяме, ние повишаваме нашия външен дълг, а има и вътрешен дълг. Наложително е да се търсят по-добри решения по отношение на външния ни дълг и дълговете на други страни към нас. Нашата страна взема като правило нови кредити, за да изплаща лихвите по външния дълг, а също за да посреща и други нужди за потребление и инвестиции.

Или проблемът с външния дълг е сложен и тежък, а потенциалът ни за повишен износ не е голям.

Във връзка с макросредата у нас важен фактор е населението и неговото изменение – по брой, структура, миграция и др. (вж. табл. 13).

За периода 1989–2013 г., или за последните 25 години, населението на България намалява с 1 521,3 хил. броя, или около 1,5 млн. души от миграция в чужбина и от намалена раждаемост, при това смъртността е по-висока от раждаемостта. Намалява и гъстотата на населението на 1 кв. км от 78 на 65,3 броя в годините на преход²². Тъй като раждаемостта намалява, то намалява системно и относителният дял на населението под трудоспособна възраст – от 22,1% през 1989 г. на 14,6% през 2013 г., а се увеличава дялът на населението във и над трудоспособна възраст. Естественят прираст на населението е отрицателен през всичките години на прехода. Раждаемостта спада от 13,1 на хиляда души през 1988 г. на 8,1 през 2000 г. и 9,2 през 2013 г., като през последните няколко години слабо нараства. Смъртността нараства от 12,0 на хиляда души през 1988 г. на 14,1 през 2000 г. и 14,4 през 2013 г.²³ Умиранията са повече от ражданията. При това 73% от населението живее в градовете и 27% в селата. Жените са 51% от населението и на 1 000 мъже се падат 1 056 жени.

²² Пак там (като табл. 13).

²³ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 22–25; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 19–25.

Населението в България – общо и по структура²⁴

Години	В хил. броя към 31.XII.	Структура в % по възраст		
		Под трудоспособна	В трудоспособна	Над трудоспособна
1989	8767	22,1	55,4	22,5
1990	8669	21,6	55,5	22,9
1995	8385	19,1	56,6	24,3
2000	8149	16,8	58,3	24,9
2005	7718,7	14,8	62,4	22,8
2010	7504,9	14,6	62,7	22,7
2011	7327,2	14,3	61,7	24,0
2012	7284,6	14,4	61,8	23,8
2013	7245,7	14,6	61,7	23,7

Населението оказва влияние върху цялостното социално-икономическо развитие на страната. Младите поколения намаляват и тенденцията към застаряване на населението продължава. Средната възраст на населението през 1960 г. е 32,4 години, през 1990 г. е 37,5 години, през 2000 г. е 39,9 г., през 2012 г. е 42,8 години и 43,0 през 2013 г.²⁵

Средната продължителност на живота в България, която е важен показател за жизненото равнище през годините на преход, отначало намалява, а после се възстановява и нараства (виж табл.14). Средната продължителност на живота в страната през периода 1989–1991 г. е 71,22 години (в т.ч. за мъжете 68,02, а за жените 74,66), през 1995–1997 г. спада на 70,5 (в т.ч. за мъжете 67,1, или спада с една, а за жените 74,3), като през 1997–1999 г. се повишава, а през 2013 г. вече е по-висока от началото на прехода.

²⁴ Взето или изчислено по: Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 47; 53; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 8–11; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 19–21; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с.10–13; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 19–24.

²⁵ Пак там.

Средна продължителност на живота в България²⁶

Години	Мъже	Жени	общо
1989–1991	68,2	74,66	71,22
1996–1997	67,1	74,3	70,5
1997–1999	67,64	74,67	71,01
2012	70,6	77,6	74,1
2013	71,0	78,0	74,5

Прогнозата е, населението на страната да продължи да намалява и да застарява, като се увеличава относителният дял на лицата в над трудоспособна възраст.

Благоприятно за развитието на страната е, че тя представлява транспортна връзка между Изтока и Запада, Севера и Юга, че има дълги активни граници по Черно море и река Дунав, че в една неголяма територия от 110 993,6 кв. км има равнини, долини, високи и ниски планини, голяма плажна морска ивица, че има добри условия за селско стопанство, туризъм, индустрия, транспорт, че е страна с древна култура и сравнително добро образование. По обща дължина на жп линиите на 1 000 кв. м територия България е по-добре от Гърция, Испания, Турция, Русия, Украйна, Швеция и др., като над 70% от жп линиите са електрифицирани²⁷.

Макросредата у нас в годините на преход се характеризира още с развитие на престъпността, което създава проблеми и несигурност, и за предприемачите, и за населението, като се развива и организираната престъпност. Развива се и корупцията. Бюрокрацията също е значителна. Това се отразява и на привлекателността на страната за по-значими чуждестранни инвестиции. За намаляване на тези негативни проблеми следва още да се усъвършенства законодателството, работата на държавните органи на властта, на съдебната система, което съответства и на изискванията на Европейския съюз, и Европейската комисия.

²⁶ Статистически справочник. София: НСИ, 2014 и 2013, с. 24; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 8–9; Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 49.

²⁷ Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 215; Статистически годишник. София: НСИ, 2000, с. 316.

Във връзка с макросредата е важна трудовата заетост на населението и безработицата, от което зависят доходите и потреблението на населението, жизненото равнище и в голяма степен удовлетворението от живота. Коефициентът на заетост (броят на заетите към броя на населението между 15 и 64 години) се колебае и последните години след 2008 г. намалява, и общо взето е нисък (през 1996 г. е 44,7%, 2000 г. е 39,7%, 2008 г. – 64%, 2012 г. – 58,8%, 2013 г. – 59,5% при средно за ЕС-27 през 2012 г. 72,5%). Коефициентът на безработица също се колебае и общо взето е висок (през 1990 г. са 1,6%, 2000 г. – 19,5%, 2008 г. – 5,6%, 2012 г. – 12,3%, при средно за ЕС-27 през 2012 г. 4,3%). Коефициентът на икономическа активност (заети и безработни към населението между 15 и 64 години) през 1996 г. е 51,8%, 2000 г. е 47,5%, 2008 г. – 67,8%, 2012 г. – 67,1%.²⁸ Или този коефициент е сравнително нисък. Важен е статусът на заетите лица (вж. табл. 15).

Таблица 15

Заети лица в България към м. декември 2000 г., 2012 г. и 2013 г. по статус на заетостта²⁹

Статут на заетостта	Общо (в хил. броя)			Структура (в %)		
	2000 г.	2012 г.	2013 г.	2000 г.	2012 г.	2013 г.
Общо	2735,5	2934,0	2934,9	100	100	100
1. Работодатели	67,7	104,5	115,1	2,5	3,6	3,9
2. Самостоятелно заети лица	259,5	210,9	221,6	9,5	7,2	7,5
3. Наети лица	2364,4	2594,0	2578,6	86,4	88,4	87,9
а) В обществения сектор	1277,0	721,5	719,3	46,7	24,6	24,5
б) В частния сектор	1087,4	1872,5	1859,3	39,7	63,8	63,4
4. Неплатени семейни работници	30,6	24,5	19,6	1,1	0,8	0,7
5. Други	13,3	0,1	-	0,5	-	-

²⁸ Социални тенденции 2000. София: НСИ, 2002, с. 12–13; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 37; 41; 49; 278–279; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 41.

²⁹ Изчислено по: Социални тенденции 2000. София: НСИ, 2002, с. 12–13; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с. 41; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 41.

Данните от таблица 15 показват, че за периода 2000–2013 г. се увеличават работодателите, намаляват самостоятелно заетите лица, намаляват неплатените семейни работници, увеличават се значително наетите лица в частния сектор и техният относителен дял в общо заетите нараства от 40% на 64%, като за сметка на това, чувствително намаляват заетите в общественния сектор (от 47% на 25%). Тези промени са на фона на увеличение на общо заетите лица за периода със 7,3%, или близо 200 хиляди броя.

Анализът на макросредата в България показва, че преходът към пазарна икономика от 1989 г. насам, или вече 25 години, се съпътства с дълбока криза в икономиката на България, но и в други сфери на живот. Намаляват по съпоставими цени брутният вътрешен продукт, производството, доходите, потреблението, спестяванията, жизненият стандарт на населението, създава се несигурна икономическа среда, развива се голяма инфлация, безработица, населението намалява и средно застарява. След въвеждането на валутния борд от 1.VII.1997 г. инфлацията е овладяна и се осигурява финансова стабилизация. Силно е изразена деиндустриализацията на страната и упадъкът на селското стопанство.

Икономическата среда, след като се влошава силно, започва да се подобрява, но все още не е благоприятна. Политическата среда се характеризира с доста силно политическо противопоставяне, което е крайно неблагоприятно и е една от основните пречки за мобилизиране усилията на цялото общество. Сигурността в страната също не е на равнище и се увеличава престъпността. Положително се отразява на макросредата развитието на законодателството и хармонизирането му със законодателството на Европейската общност. Нараства ролята на нестопанските и неправителствените организации в цялостния обществен живот, като важен елемент на гражданското общество и на макросредата.

Наложително е да се разработи национална стратегия за развитие на страната до 2030 г., която да определи приоритетите в развитието на икономиката, да осигури нужните темпове на икономически растеж, да очертае етапите и ресурсите за чувствително повишаване жизненото равнище на населението. Необходимо е да се осигури или освободи инвестиционен ресурс на фирмите, държавата чрез икономически средства да подпомага бизнеса, особено в избрани сектори, вкл. свързани с износа, на базата на нацио-

нална стратегическа програма, но най-вече да осигури повишаване на доходите и жизненото равнище на населението.

Какви ресурси могат да се използват за повишаване на доходите и потреблението на населението и на инвестициите:

Първо, увеличаване на държавния (публичния) дълг чрез вземане на нови кредити. Без средства няма развитие. Европейската комисия допуска публичен дълг до 60% от БВП, а нашият е 18% при общо за ЕС в края на 2012 г. 86,2%. Втори сме след Естония по нисък държавен дълг. Може този дълг да се увеличи примерно до 30%.

Второ, повишаване на бюджетния дефицит. ЕС допуска до 3% бюджетен дефицит, при нас се допуска по решение на Народното събрание до 2%, фактически средното за ЕС е 3,6%, а при нас е 1,3%. Следва да се промени постановката до 2% и да се придържаме към изискването на ЕС – до 3%.

Трето, преразпределителни механизми, чрез които бедните да се освободят от някои тежести и те да се поемат от по-богатите. Това изисква и данъчна реформа, плоският данък да се замени с умерено прогресивен и семейно облагане с необлагаем минимум, и за физически лица, и за печалбата на малки фирми, нулево облагане на реинвестираната печалба, диференциране на ДДС, балансиран подход към труда и капитала – сега производителността на труда нараства около 2 пъти по-бързо от нарастването на доходите и др.

Четвърто, по-добро управление и реформи – в митниците, в НАП, в администрацията, в съдебната система, да не се приватизират важни за обществото обекти, използване на природните ресурси, вместо отдаването им на концесия, голяма подкрепа на науката, държавното образование и здравеопазване, намаляване на доходното неравенство, иновационна политика на основата на национална икономическа стратегия до 2030 г., усвояване на фондовете от ЕС и привличане на чуждестранни инвестиции, осигуряване на устойчива бизнес среда и други.

Благоприятните изменения в бъдеще на макроикономическата среда са предпоставка за по-ускорено развитие и усъвършенстване на търговията в България.

Глава II. Развитие на търговията в България

1. Основни промени при развитието на търговията

През годините на преход към пазарна икономика у нас след 1989 г. се осъществява бурно развитие на търговията и преди всичко на частната търговия, благодарение на приватизацията, реституцията и частната предприемаческа инициатива. Увеличава се бързо и с високи темпове преди всичко броят на търговците и на търговските обекти, а също на заетите лица в търговията, въпреки че реализираният стокооборот на дребно намалява по съпоставими цени.

В съвременните условия се повишава ролята на търговията като важен отрасъл на икономиката и като важна фаза на възпроизводствения процес, свързваща производството и разпределението с потреблението, като важна функция на всички стопански структури, изключително тясно свързана с финансово кредитната система и паричното обращение, с личното потребление на населението. В структурата на брутна добавена стойност за страната, услугите (вкл. и търговията), както бе посочено, заемат през 2013 г. 64%, при под 10% преди години.

Основните промени в развитието на търговията са свързани главно с бързото количествено увеличение на ресурсите в нея – ДМА, заети лица, броя на търговските обекти за продажби на дребно (табл. 16 и 17).

Инвестициите в ДМА и придобитите ДМА за страната нарастват и абсолютно (до 2009 г.), и относително, и от около 14% през 2000 г. достигат 21–24% през 2008–2011 г., но през 2013 г. намаляват. Това е едно голямо увеличение на този основен ресурс, свързан с МТБ, с обзавеждането и оборудването на търговските обекти, с машините и съоръженията в търговията. Основен израз на нарастването на ДМА е увеличението на броя на обектите за продажби на дребно на населението.

Таблица 16

Инвестиции за ДМА, придобити ДМА и заети лица в България³⁰

Показатели	2000	2005	2010	2013
1. Инвестиции в ДМА – общо в млн. лв., в т.ч. търговия и ремонт – млн. лв. (%)	5409,4 778,4 14,3	13262,5 1888,4 14,2	16218,3 3887,2 24,0	17397,3 3214,0 18,5
2. Придобити ДМА – общо в млн. лв., в т.ч. търговия и ремонт – млн. лв. (%)	4684,3	11388,2 1650,9 14,5	15552,6 3287,1 21,1	13780,1 2599,5 18,9
3. Заети лица по икономически дейности – общо в хил. бр., в т.ч. търговия и ремонт – хил. бр. (%)	3239,2 383,9 11,9	3495,3 479,8 13,7	3550,7 548,9 15,5	2934,9 . .

³⁰ Изчислено по: Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 41; 127; 175–177; Статистически справочник. София: НСИ, 2013, с.173–175; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с.188–191; Статистически справочник. София: НСИ, 2010, с. 107; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 60; 116–120; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 114–118; Статистически справочник. София: НСИ, 2004, с. 106–110; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 98–101; Статистически годишник. София: НСИ, 2007, с. 94–95; Статистически годишник. София: НСИ, 2012, с.103.

Брой обекти за продажби на дребно в България³¹

Видове обекти	1990	2000	2005	2010	2012
Общо	41723	100022	110384	133475	129148
верижни индекси	100	240	101	107	95,3
I. Магазини	34423	98192	106564	130102	125909
верижни индекси	100	286	101	108	95,2
1. За хран. стоки	15097	45947	45888	48877	47248
2. За нехран. стоки	15206	52245	60676	81255	78661
3. Смесени магазини	4120	-	-	-	-
II. Будки, лавки, павилиони	7300
III. Бензиностанции	.	1830	2858	2766	2684
IV. Газостанции	.	.	962	607	555

Броят на обектите за продажби на дребно нараства от 41 723 през 1990 г. на 133 475 (в т.ч. 130 102 магазини) през 2010 г., или увеличение от 3,2 пъти, в т.ч. магазините – 3,8 пъти, но през 2012 г. има намаление. Такова ускорено количествено увеличение на търговските обекти не е имало през други периоди. В периода 2000–2012 г. от общия брой магазини, тези за хранителни стоки намаляват от 47 на 38%, а за нехранителни стоки се увеличават от 53 на 62%. Ще продължат да се развиват и да бъдат конкурентоспособни главно големи и средни по големина обекти към утвърдени големи търговски вериги и малки луксозни бутикови магазини по главните и оживени улици на големите градове.

Заетите лица в търговията също нарастват и са 549 хил. броя през 2010 г., което е близо 16% от общо заетите лица в страната (3 551 хил. бр.), при 12% през 2000 г.

Подобрява се цялостно мениджмънтът на търговската дейност, особено в големите търговски вериги и обекти под влияние на навлизане на световни търговски вериги у нас и засилване на конкуренцията.

³¹ Статистически годишник. София: НСИ, 1991, с. 276–277; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 153; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 177–178; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 179–180; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с. 195; Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 181.

Голямото увеличение на броя на търговските обекти у нас през годините на преход към пазарна икономика не е в съответствие с тенденциите в развитието им в Западна Европа. В страните от Западна Европа през последните над двадесет години ежегодно намалява броят на търговските обекти, но в същото време се увеличава размерът в кв. м общо на търговската площ и съответно се увеличава търговската площ средно на един обект. Това е резултат на ускорен и траен процес на уедряване и концентрация в търговската мрежа, изграждат се преди всичко големи магазини и търговски центрове и комплекси. Този процес е силно изразен и в САЩ.

В България досега се осъществява обратен процес – нараства броят на търговските обекти, но средната площ на един обект се задържа, тъй като се устройват преди всичко дребни обекти. Този процес на издребняване и деконцентрация в търговската мрежа у нас е временен и преходен. Той позволява в търговията да навлязат много търговци със сравнително малка дейност, но както показват данните през 2012 г. обектите за първи път намаляват.

Търговията у нас е добра и сравнително достъпна област за предприемачество, тъй като търговските площи на 1 000 жители и броят заети лица в търговията на 10 000 жители от населението са по-ниски, отколкото в страните от Западна Европа. Или търговията и търговската мрежа у нас са все още недостатъчно развити. Неслучайно около 80–90% от фирмите се занимават с търговска дейност. Насищането с търговски обекти е недостатъчно, макар броят им да се увеличава и конкуренцията да се засилва. Може да се навлезе в търговската дейност с по-малък капитал, той има по-бърза обращаемост, поеманият риск е сравнително по-приемлив и затова търговията е най-широко поле за частната предприемаческа инициатива у нас. Но вече се проявява ясно основната бъдеща тенденция – изграждане на големи търговски обекти, комплекси и търговски центрове и уедряване на търговската мрежа, както е в по-високо икономически развитите страни. С навлизането у нас на чуждестранни инвеститори този процес се проявява по-осезателно.

На фона на увеличението на магазините у нас след 1990 г. общо 3,8 пъти, то в т.ч. магазините в частния сектор са увеличени над 32 пъти още до 1999 г. и техният относителен дял се увеличава от 10% на 97% (вж. табл. 18). Или процесът на приватизация в търговската мрежа на дребно е прик-

лючен. Към частния сектор са включени и обектите на кооперативния сектор, които са частна групова собственост. Много малко са останалите магазини все още общинска собственост (около 3%).

Таблица 18

Участие на частния сектор в броя на обектите в търговията на дребно в България³²

Видове обекти	1990			1999		
	Общ брой	В т.ч. частен сектор		Общ брой	В т.ч. частен сектор	
		Брой	Отн. дял (в %)		Брой	Отн. дял (в %)
I. Магазини	30423	2950	9,7	94183	91355	97,0
1. За хранителни стоки	15097	497	3,3	44134	43166	97,8
2. За нехранителни стоки	15206	778	5,1	50049	48189	96,3
3. Смесени	4120	62	1,5	-	-	-
II. Будки, лавки, павилиони	7300	1613	22,1	-	-	-
III. Бензиностанции	.	.	.	1749	1562	89,3

Върху развитието на търговията и структурата на търговската мрежа на дребно оказва влияние структурата на продажбите (вж. табл. 19).

Таблица 19

Структура в % на продажбите на дребно в България по цени на съответната година³³

Видове продажби	1986	1991	1995	2000	2010	2011	2012	2013
Общо	100	100	100	100	100	100	100	100
1. Хранителни стоки	37,0	47,3	39,0	35,4	32,5	33,6	33,3	33,8
2. Нехранителни стоки	63,0	52,7	61,0	64,6	67,5	66,4	66,7	66,2

Данните от таблица 19 показват, че продажбите на хранителни стоки в общия размер на продажбите на дребно заемат голям дял (между 33 и 47 %) в годините на преход, което е израз на ниско жизнено равнище, незадоволи-

³² Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 153–154; Статистически годишник. София: НСИ, 1991, с. 276–277.

³³ Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 185; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 155; Статистически годишник. София: НСИ, 1996 и 1991, с. 275–278.

телни реални доходи и недостатъчно потребление. В същата насока са и данните за структурата на общия доход на домакинствата по групи разходи. В общия разход на домакинствата, разходите за храна през 1995 г. заемат 46%, през 1997 г. – 54%, през 2000 г. – 44%, 2010 – 37,2%, 2013 г. – 33,2%³⁴.

Високият относителен дял на разходите за храна и на продажбите на хранителни стоки не е свързан с по-добро и здравословно хранене. Напротив, през годините на преход към пазарна икономика, потреблението на основните хранителни продукти на човек от населението се влошава.

Развитието на търговията зависи в най-голяма степен от развитието на продажбите.

Оборотът в търговията (табл. 20 и 21) нараства бързо и се променя неговата структура. Както се разкрива, оборотът от продажба на нехранителни стоки нараства по-бързо, отколкото оборотът от хранителни стоки. Става ясно също, че търговията на едро заема много висок дял в общия оборот.

Таблица 20

Оборот в търговията в България³⁵

Показатели	В млн. лв.						
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сектор търговия – общо, в т.ч.:	22617	89373	76772	80625	88941	94530	98593
1. Търговия на едро, вкл. търговско посредничество	16741	60153	52295	57211	64024	67631	71215
2. Търговия с автомобили, резервни части, горивни и смазочни материали	2537	7830	4880	4503	4902	5192	4961
3. Търговия на дребно и ремонт на лични вещи и стоки за домакинство	3339	21390	19597	18911	20015	21707	22417

³⁴ Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 105; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 74. Приема се от ЮНЕСКО за признак на бедност, ако разходите за храна са над 40% от общите разходи на домакинствата, а в страните от Европейския съюз тези разходи заемат 15–20%.

³⁵ Статистически справочник. София: НСИ, 2014, с. 185; Статистически справочник. София: НСИ, 2012, с. 199; Статистически справочник. София: НСИ, 2010, с. 183; Статистически справочник. София: НСИ, 2008, с. 181; Статистически справочник. София: НСИ, 2007, с. 179; Статистически справочник. София: НСИ, 2004, с. 184-185; Статистически справочник. София: НСИ, 2001, с. 158-160; Статистически справочник. София: НСИ, 2004, с. 186–187; Статистически годишник. София: НСИ, 2009, с. 359.

Структура на оборота на търговията в България³⁶

Показатели	В %						
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сектор търговия – общо, в т.ч.:	100	100	100	100	100	100	100
1. Търговия на едро, вкл. търговско посредничество	74,0	67,3	68,1	71,0	72,0	71,5	72,2
2. Търговия с автомобили, резервни части, горивни и смазочни материали	11,2	8,8	6,4	5,6	5,5	5,5	5,0
3. Търговия на дребно и ремонт на лични вещи и стоки за домакинство	14,8	23,9	25,5	23,4	22,5	23,0	22,8

Търговията на едро през 2000 г. заема 74% от общия оборот и през последните 6 години до 2013 г. се колебае около 71–72%. Търговията на дребно повишава своя дял в общия оборот на търговията от 14,8% през 2000 г. на 23% през 2010–2013 г. Търговията с автомобили и мотоциклети, техническо оборудване и ремонт намалява чувствително своя дял в общия оборот – от 11,2% през 2000 г. на 5% през 2013 г. Промените в структурата на оборота показват, че с по-ускорени темпове се увеличава оборотът в търговията на дребно и се намалява оборотът от търговия с автомобили, резервни части, горивни и смазочни материали, но на фона на високия дял на търговията на едро.

Ако се сравнят приходите и разходите в сектор „Търговия и ремонт“, и съставните му дейности, може да се направи преценка в значителна степен за икономическата ефективност на тези дейности (табл. 22 и 23).

³⁶ Статистически годишник. София: НСИ, 2009, с. 359.

Таблица 22

**Основни икономически резултати
в сектор „Търговия и ремонт“ в България³⁷**

(по тек. цени)

Години	Приходи от дейността		Разходи за дейността		Ефективност – приходи на 100 лв. разходи в лв.
	В млн. лв.	Верижни индекси	В млн. лв.	Верижни индекси	<u>приходи</u> . 100 разходи
1989	1504	.	1379	.	109,1
1990	1668	110,9	1525	110,6	109,4
2000	26813	137,7	26289	138,4	102,0
2005	54888	120,2	53288	119,5	103,0
2006	65532	119,4	63173	118,6	103,7
2007	76600	116,9	72864	115,3	105,1
2008	91118	118,9	86863	119,2	104,9
2009	77602	85,2	75892	87,4	102,3
2010	82674	106,5	81025	106,8	102,0
2011	90957	110,0	89319	110,2	101,8
2012	96625	106,2	94391	105,7	102,4

Данните от таблица 22 показват, че през периода 2005–2012 г. приходите от търговска дейност ежегодно нарастват до 2008 г. между 17 и 19%, през 2009 г. намаляват и след това до 2012 г. нарастват отново с 6 – 10%. В същото време разходите за дейността през периода 2005–2008 г. нарастват между 15 и 19%, през 2009 г. намаляват и след това до 2012 г. нарастват с 6–10%. Ефективността като съотношение между приходите и разходите (в %) се колебае от 2000 г. до 2012 г., от 102 до 105 лв. приходи на 100 лв. разходи. Или има колебания, но не са големи, като най-висока е ефективността преди прехода (1989 г.) и първата година на прехода (1990 г.).

³⁷ Изчислено по: Статистически годишник. София: НСИ, 2013, с. 367; Статистически годишник. София: НСИ, 2012, с. 371; Статистически годишник. София: НСИ, 2009, с. 365–366; Статистически годишник. София: НСИ, 2007, с. 395; Статистически годишник. София: НСИ, 2006, с. 395; Статистически годишник. София: НСИ, 1991, с. 294; Статистически годишник. София: НСИ, 1992, с. 220.

Таблица 23

**Икономически резултати в сектор „Търговия и ремонт“
по икономически дейности в млн. лв. в България³⁸**

Дейности	2005 г.		2008 г.		2010 г.		2011 г.		2012 г.		Приходи, 100 Разходи				
	Приходи от дейността	Разходи за дейността	Приходи от дейността	Разходи за дейността	Приходи от дейността	Разходи за дейността	Приходи от дейността	Разходи за дейността	Приходи от дейността	Разходи за дейността	2005	2008	2010	2011	2012
Общо	54888	53288	91118	86863	82674	81025	90957	89319	96625	94391	103,0	104,9	102,0	101,8	102,4
1.Търговия на едро, вкл. търговско посредничество	39599	38591	60941	58337	58520	57105	65289	63672	69114	67115	102,6	104,6	102,5	102,5	103,0
2.Търговия с автомобили, части, гор. и смаз. материали	6755	6474	7995	7502	4690	4616	5105	4980	5371	5218	104,3	106,6	101,6	102,5	102,9
3.Търговия на дребно и ремонт на лични вещи и стоки за домакинството	8534	8223	22182	21024	19464	19304	20563	20667	22140	22058	103,8	105,5	100,8	99,5	100,4

³⁸ Пак там

Данните от таблица 23 показват развитието на приходите, разходите и ефективността в трите основни съставни дейности на сектор „Търговия и ремонт“ – търговия на едро, търговия с автомобили, части и горива и търговия на дребно. До 2008 г. вкл. най-изгодна е търговията с автомобили, после търговията на дребно и накрая търговията на едро. След това, на първо място по ефективност става търговията на едро – 2010 г., 2011 и 2012 г. Ефективността на търговията с автомобили и на търговията на дребно значително се снижава през 2010 г., като през 2011 г. при търговията на дребно няма положителна ефективност и разходите превишават приходите и през 2011 г. за целия сектор „Търговия и ремонт“ ефективността е най-ниска. През 2012 г. най-изгодна е търговията на едро.

Следователно след 2008 г., в резултат на кризата, ефективността в целия сектор „Търговия и ремонт“ се снижава чувствително и продължава и през 2012 г. да е по-ниска от 2008 г., особено по-силно изразено в търговията на дребно. Това е и в резултат на понижената покупателна способност на населението от задържането и снижението на доходите на домакинствата – задържане или слабо повишение на заплатите на заетите лица, увеличаване на безработицата, задържане на пенсиите.

При търговията на едро през 2005–2008 г. има под средната за сектора ефективност, а през 2010–2012 г. е над средната ефективност. Тук абсолютният размер на приходите и на разходите са най-големи и всеки процент ефективност включва голям обем приходи. При това и в приходите, и в разходите е включена покупната стойност (балансова стойност) на продаваните стоки.

2. Основни проблеми при развитие на търговията

Основните проблеми при развитието на търговията в България могат да се обобщят главно в следните насоки:

Първо, на фона на голямото количествено увеличение на ресурсите и на обектите има силно издребняване и деконцентрация при обектите за продажби на населението, особено през първото десетилетие на прехода. Откриват се много на брой малки минимаркети и други малки магазини. Докато през 1990 г. средната площ на търговската зала на 1 магазин е 60

кв.м, което е малко, то през 2000 г. спада под 30 кв.м, което е крайно нерационално. През второто десетилетие на прехода започва процес на концентрация, с развитието по-ускорено на супермаркети, хипермаркети, молове, с което качествено се променя МТБ на търговията и води до фалит и намаляване броя на част от малките нецелесъобразни обекти.

Подобрява се външният вид на обектите – по-красиви и по-привлекателни фасади, витрини, фирмени надписи, осветление, което да ги отличава от съседните сгради и да привлича погледа и вниманието.

Вътрешният вид на обектите още ще се модернизира – комфортна обстановка чрез повече въздух, светлина, привлекателно оцветяване, осветление, оборудване, блестящи, красиво подредени стоки, отлична хигиена, приветливи, висококултурни и с висока професионална подготовка работници, модерна техника и технология, бързо и културно обслужване, което създава задоволство и настроение у купувачите и посетителите. Електронизацията и штрих кодирането на стоките ще съпътстват цялостно търговската дейност, приложението на прогресивни форми на търговия, развитие на редица извънмагазинни форми на търговия и особено на електронната търговия и др.

Броят на заетите лица в търговията ще продължи да нараства, заедно с нарастването на търговските площи, тъй като нашата страна изостава по търговски площи на 1 000 ж. и търговски работници на 10 000 ж. от по-напредналите страни. Изискванията към оборудването, квалификацията и резултатността в работата на търговските работници ще нарастват. Ще нарастват бързо изискванията на купувачите и посетителите цялостно към качеството на търговското обслужване. Засилващата се конкуренция ще притиска мениджърите в търговията да правят непрекъснати подобрения.

Второ, навлизане ускорено у нас на чуждестранни търговски вериги. Това се отразява благоприятно на модернизирани и повишаване качеството на търговската дейност у нас – нови формати, добри технологии, голямо стоково разнообразие, повишаване културата на обслужване. Но печалбите от чуждестранните вериги основно се изнасят в чужбина към фирмата майка и се използват в чужбина, а в същото време много дребни търговски обекти у нас фалират под влияние на изградените в съседство нови големи

обекти. Може да се помисли по-добре към предварителните изисквания пред чуждестранните вериги – да инвестират у нас голяма част от печалбите, получени у нас. Същевременно, големите търговски вериги оказват силен натиск и диктат върху българските производители на потребителски стоки за ниски цени на доставките и плащане на различни такси, като така изземват част от възможната им печалба, или преструктурират печалбата между производители, търговци на едро и търговци на дребно.

Трето, националният капитал в търговията е малък и раздробен, което го прави недостатъчно конкурентоспособен. Същевременно, перспективни са средните по големина, така наречени удобни магазини, главно за хранителни стоки, което представлява поле за прилагане на националния търговски капитал. Тези обекти могат да бъдат по-успешни, ако са удрени в големи търговски вериги, а не функционират като отделни самостоятелни търговци.

Четвърто, търговията на едро, вкл. търговското посредничество, заема много висок относителен дял в оборота общо на търговията в България – през последните 15 години е между 67 и 74%, което включва и потребителски и индустриални стоки. Това означава, че участват много посредници и има много препродажби в търговията на едро, което увеличава звенността и разходите при стокодвижението.

Пето, заетите лица в търговията абсолютно и относително нарастват и за 10 години повишават своя дял от 12 на 16% от всички заети, но имат под средното равнище образование и заплати. Те имат нужда от по-висока квалификация – по-високо образование, по-голям опит, по-голямо стимулиране, по-гъвкава, вкл. почасова заетост, облекчаване условията на работа и други грижи и изисквания, с оглед по-висока производителност на труда и по-висока култура на търговското обслужване.

Заключение

Макросредата в България в годините на преход след 1989 г., или вече 25 години, се характеризира с дълбока криза в икономиката, особено до въвеждането на валутен борд от 01.VII.1997 г. – намалява брутният вътрешен продукт, производството, доходите, потреблението, развива се голяма инф-

лация, безработица, населението намалява и застарява, настъпва силен упадък на селското стопанство и на индустрията. Политическото противопоставяне е силно, сигурността и правовата система в страната не са на равнище, увеличава се престъпността, същевременно, нараства ролята на гражданското общество. След въвеждането на валутния борд започва стабилизация и растеж, но не достатъчен, който е прекъснат след 2008 г. от новата световна финансова и икономическа криза. Особено проблемни и ниски са доходите и потреблението на населението.

Следователно макроикономическата среда в България за развитие на търговията се подобрява, но има и проблеми.

При съвременните условия на преход към пазарна икономика в България, най-характерна особеност на търговията е нейното бурно развитие, значително повишаване на относителния ѝ дял в брутният вътрешен продукт, голямо увеличение на броя на обектите за търговия на дребно, смяна на формата на собственост и превръщането на търговията в преобладаващо частна търговия (97% от броя на обектите за търговия на дребно). Тези процеси са положителни, неблагоприятно е издребняването на търговската мрежа, но доскорошното, преди всичко количествено, увеличение на обектите преминава вече в качествено усъвършенстване, включително уедряване, особено през второто десетилетие на прехода, когато навлизат у нас редица световни търговски вериги. Още от сега обаче е ясно, че се полагат усилия за подобряване използването на търговските обекти, тъй като при нарастване броя на обектите около 3 пъти, то заетите лица в търговията нарастват 1,5 пъти.

В развитието на търговията има и други положителни страни, които конкуренцията и силните икономически интереси осигуряват – подобряване на външния и вътрешния вид на търговските обекти, засилена реклама, по-добро формиране и управление на стоковия асортимент, по-висока култура на търговското обслужване. Със засилване на конкуренцията ще се увеличават тези и други положителни тенденции в развитието на търговията.

Положителни промени, но и проблеми има с навлизането у нас на големи чуждестранни търговски вериги, с малкия и раздробен национален капитал в търговията, с големия дял на търговията на едро, вкл. търговското посредничество и др.

На фона на положителните страни в развитието на търговията, следва да се има предвид (както вече бе посочено), че развитието на търговията по търговски площи в търговската мрежа на дребно на 1 000 ж. от населението изостава чувствително от постиженията в развитите западноевропейски страни. Следователно с развитието на икономиката, доходите и потреблението на населението, в бъдеще още по-ускорено ще се развиват вътрешният пазар и търговията.

Използвана литература

1. **Сълова, Н. и др.** Изследване на пазара и пазарния риск в търговията с потребителски стоки в България. Варна: Изд. на ИУ, 2000.
2. **Сълова, Н. и др.** Проблеми на конкурентното позициониране в търговията. Варна: Изд. на ИУ, 2002.
3. **Сълова, Н.** Основни проблеми при развитието на търговията в България. // Сборник доклади на Юбилейна международна научна конференция „Търговията – минало, настояще и бъдеще”, София: Изд. на УНСС, 2013.
4. Статистически годишник. София: НСИ, от 1990 до 2013.
5. Статистически справочник. София: НСИ, от 1990 до 2014.
6. **Cook, D., D. Walters.** Retail Marketing. Theory and Practice. Prentice Hall, 1991.
7. **Lewison, L.** Retailing. Macmillan Publ., 1991.
8. **Levy, M., B. Weitz.** Retailing Management. 1992.
9. **Mason, B., M. Magez, H. Ezell.** Retailing. Irwin, 1994.
10. **Wardellp.** Successtul Retailing. Retail Strategies. 1990.

THE MACROECONOMIC ENVIRONMENT AND THE DEVELOPMENT OF TRADE IN BULGARIA IN THE YEARS OF TRANSITION

Prof. Dr Ec. Sc. Nikolinka Salova

Abstract

In the present work - in the light of theory - there is studied the development of the macroeconomic environment and trade in Bulgaria in the years of transition to market economy after 1989 - the macroenvironment, the development of resources and of the main indicators, there are also revealed its state and its main issues and challenges. There is examined the development of GDP-related issues, the investments, the incomes and the consumption of the population, as well as other factors.

As regards trade there is studied the development of investments, TFA, the persons employed, the retail outlets, the turnover, the revenues, expenses and efficiency.

MAKROÖKONOMISCHES UMFELD UND ENTWICKLUNG DES HANDELS IN DEN JAHREN DES ÜBERGANGS

Prof. Dr. W. W. Nikolinka Salova

Zusammenfassung

In der Studie wird vor dem Hintergrund theoretischer Grundlagen die Entwicklung des makroökonomischen Umfeldes und des Handels in Bulgarien in den Jahren des Übergangs zur Marktwirtschaft nach 1989 erforscht – Makroumfeld, Entwicklung der Ressourcen und der grundlegenden Ergebnisse, der Zustand und die wichtigsten Probleme und Herausforderungen. Überdies untersucht die Autorin die Probleme des BIP, der Investitionen, des Einkommens und des Konsums der Bevölkerung sowie andere Faktoren.

Auf dem Gebiet des Handels werden die Entwicklung der Investitionen, des sachlichen Anlagevermögens, der Beschäftigung, des Einzelhandels, des Umsatzes, der Ausgaben und der Effizienz untersucht.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ СРЕДА И РАЗВИТИЕ ТОРГОВЛИ В БОЛГАРИИ В ГОДЫ ПЕРЕХОДА

Проф. д-р эк. н. Николинка Сылова

Резюме

В настоящей разработке в свете теории исследуется развитие макроэкономической среды и торговли в Болгарии в годы перехода к рыночной экономике после 1989 г.; исследуются макросреда, развитие ресурсов и основные результаты, раскрываются состояние экономики, основные проблемы и вызовы. Исследуются развитие проблем ВВП, инвестиций, доходов и потребления населения, а также прочие факторы.

Применительно к сфере торговли исследуются развитие инвестиций, ДМА, занятость, объекты розничной торговли, оборот, поступления, расходы и эффективность.

Съдържание

Предговор	12
Глава I. Макроикономическа среда в България	
за развитие на търговията	14
1. Развитие на брутният вътрешен продукт	14
2. Развитие на инвестициите	20
3. Потребление и доходи на населението	23
4. Други фактори на макросредата – особено развитие на вноса, износа и на населението	30
Глава II. Развитие на търговията в България	37
1. Основни промени при развитието на търговията	37
2. Основни проблеми при развитието на търговията	46
Заклучение	48
Използвана литература	50
Резюме на английски език	51
Резюме на немски език	51
Резюме на руски език	52